

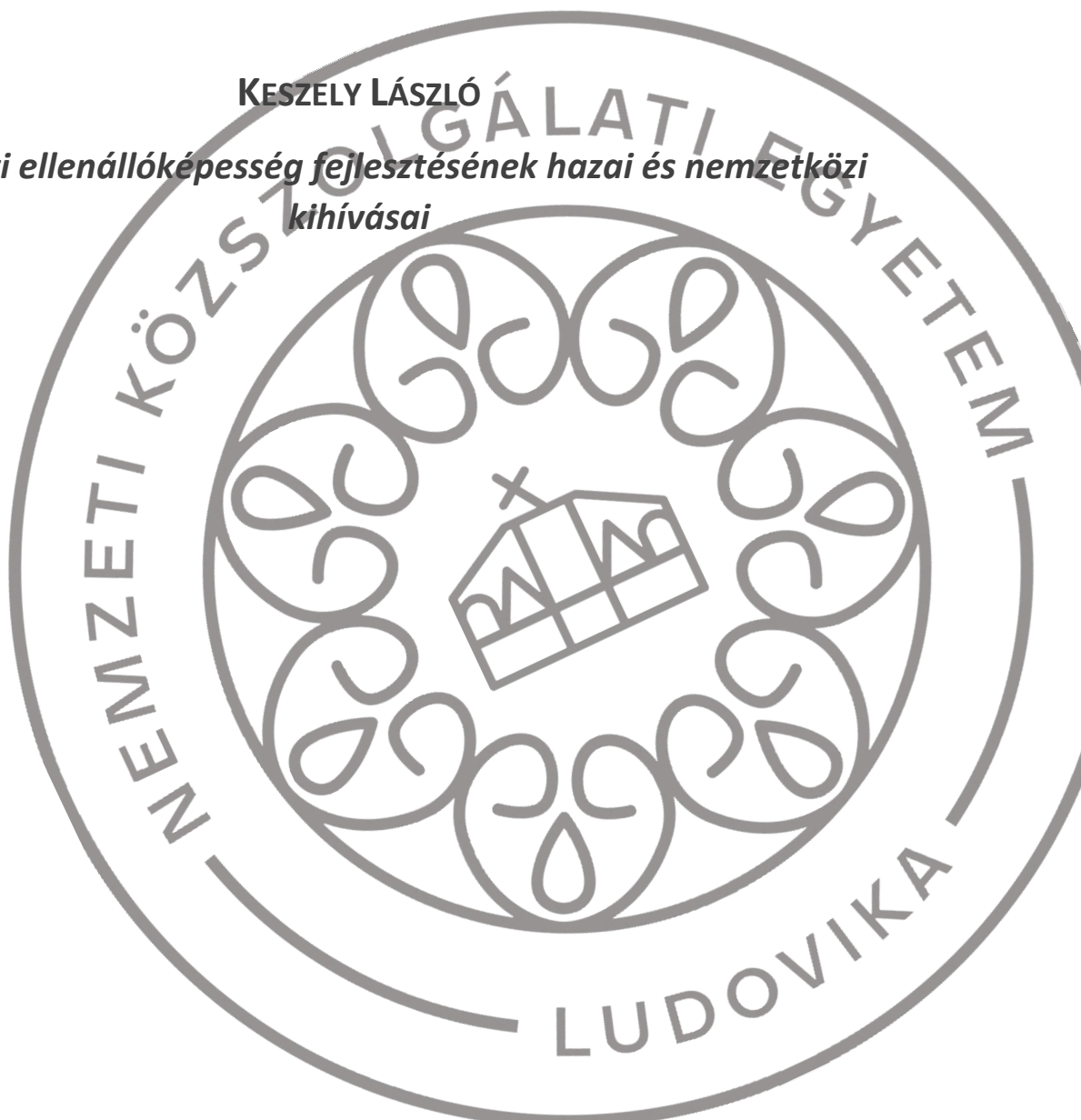
NEMZETI KÖZSZOLGÁLATI EGYETEM
VÉDELMI-BIZTONSÁGI SZABÁLYOZÁSI ÉS KORMÁNYZÁSTANI
KUTATÓMŰHELY

VÉDELMI-BIZTONSÁGI SZABÁLYOZÁSI ÉS
KORMÁNYZÁSTANI MŰHELYTANULMÁNYOK

2025/8.

KESZELY LÁSZLÓ

*A nemzeti ellenállóképesség fejlesztésének hazai és nemzetközi
kihívásai*

Rólunk

A műhelytanulmány (working paper) műfaja lehetőséget biztosít arra, hogy a még vállaltan nem teljesen kész munkák szélesebb körben elérhetővé váljanak. Ezzel egyrészt gyorsabban juthatnak el a kutatási részeredmények a szakértői közönséghez, másrészt a közzététel a végleges tanulmány ismertségét is növelheti, végül a megjelenés egyfajta védettséget is jelent, és bizonyítékot, hogy a később publikálandó szövegben szereplő gondolatokat a working paper közzétételekor a szerző már megfogalmazta.

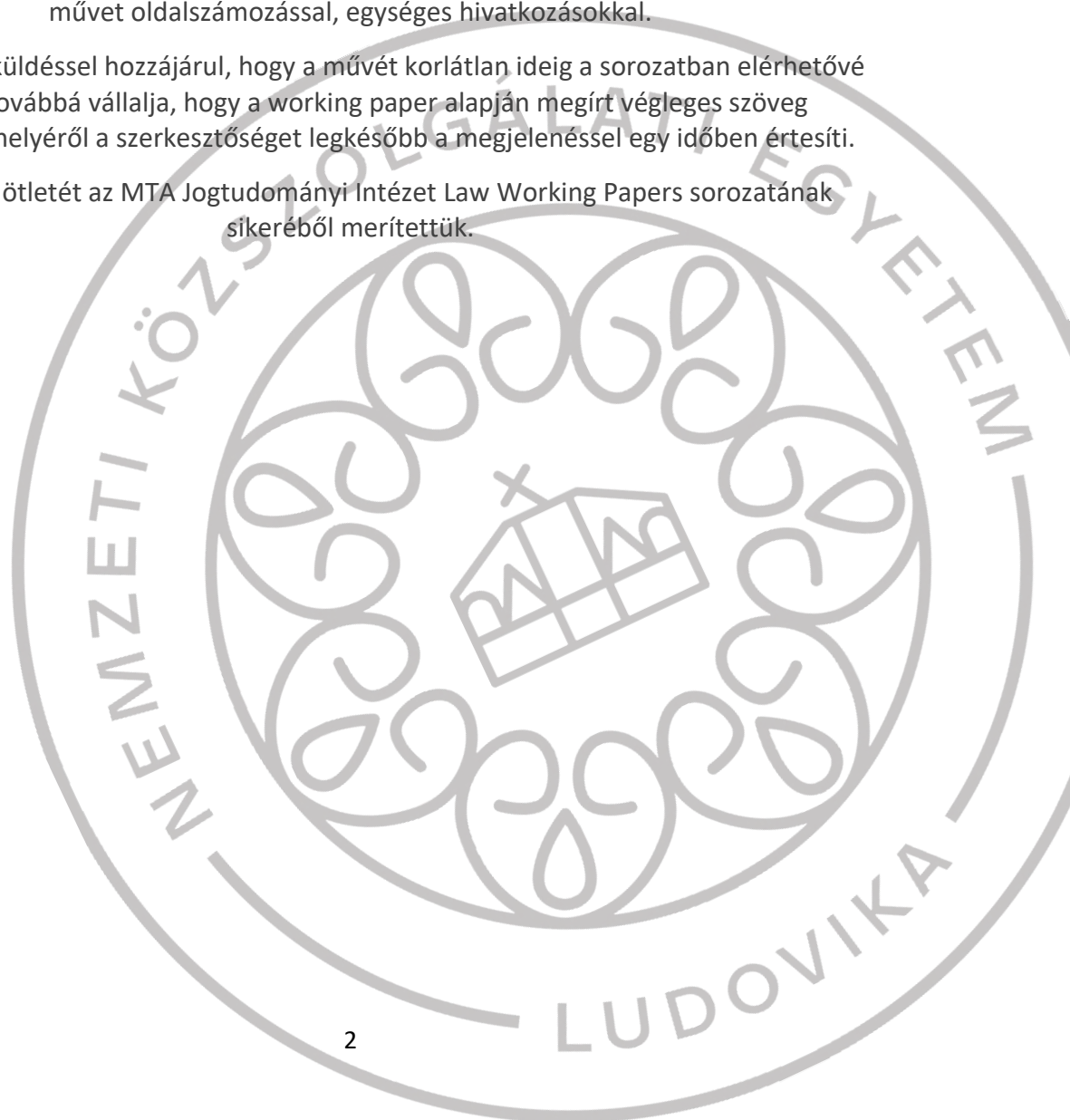
A Védelmi-biztonsági Szabályozási és Kormányzástani Műhelytanulmányok célja, hogy a Nemzeti Közszolgálati Egyetem Védelmi-biztonsági Szabályozási és Kormányzástani Kutatóműhely küldetéséhez kapcsolódó területek kutatási eredményeit a formális publikációt megelőzően biztosítsa, segítve a láthatóságot, a friss kutatási eredmények gyors közzétételét, megosztását és a tudományos vitát.

A beküldéssel a szerzők vállalják, hogy a mű megírásakor az akadémiai őszinteség szabályai és a tudományosság általánosan elfogadott mércéje szerint jártak el. A sorozatban való megjelenésnek nem feltétele a szakmai lektorálás.

A műfaji jellegből adódóan a leadott szövegekre vonatkozó terjedelmi korlát és egységes megjelenési forma nincs, a szerzőtől várjuk az absztraktot és a megjelentetni kívánt művet oldalszámozással, egységes hivatkozásokkal.

A szerző a beküldéssel hozzájárul, hogy a művét korlátlan ideig a sorozatban elérhetővé tegyék, továbbá vállalja, hogy a working paper alapján megírt végleges szöveg megjelenési helyéről a szerkesztőséget legkésőbb a megjelenéssel egy időben értesíti.

A kiadvány ötletét az MTA Jogtudományi Intézet Law Working Papers sorozatának sikeréből merítettük.

Védelmi-Biztonsági Szabályozási és Kormányzástani Műhelytanulmányok 2025/8.

Szerző:

Dr. Keszely László ezredes

Szerkesztő:

Dr. Kádár Pál dandártábornok

Kiadja

Nemzeti Közzolgálati Egyetem

Védelmi-Biztonsági Szabályozási és Kormányzástani Kutatóműhely

Kiadó képviselője

Dr. Kádár Pál dandártábornok

ISSN szám

2786-2283

A kézirat lezárva: 2025. november 23.

Elérhetőség:

Nemzeti Közzolgálati Egyetem

Védelmi-Biztonsági Szabályozási és Kormányzástani Kutatóműhely

1441 Budapest, Pf.: 60

Cím: 1083 Bp., Ludovika tér 2.

Központi szám: 36 (1) 432-9000

A NEMZETI ELLENÁLLÓ KÉPESSÉG NEMZETKÖZI ÉS HAZAI KIHÍVÁSAI

- REZILIENCIA: AMIRŐL MINDENKI BESZÉL, DE MÉG SENKI SEM LÁTTA

Bevezetés

A reziliencia, vagy magyarul ellenálló képesség napjaink egyik legtöbbet emlegetett, egyben legtöbbet vitatott fogalma. Szinte minden szakpolitikai, katonai, gazdasági és társadalomtudományi diskurzusban központi szerepet kap, miközben már évtizedek óta a kutatások egyik kulcsfogalma. Az elmúlt húsz évben könyvtárnyi szakirodalom született róla, az ökológiai rendszerek működésétől kezdve a honvédelmen, katasztrófavédelmen, a kormányzáspolitikán és a nemzetbiztonságon át egészen a társadalmi jóléti mechanizmusokig. A fogalom globálisan elterjedt, az ENSZ, az Európai Unió, a NATO és számos nemzeti stratégia központi hivatkozási pontja lett.

Mind az elméleti, mind a gyakorlati szakemberek körében általánosan elterjedt nézet, hogy az ellenálló képesség korunk válságkezelésének leginkább üdvöztető módszerének számít. Ha azonban megvizsgáljuk a társadalmi reziliencia gyakorlati megvalósításának kérdését, azt láthatjuk, hogy az továbbra is ellentmondásos. Joggal tehető fel a kérdés: reziliensebb lett a világ az elmúlt két évtizedben? A gyakorlat igazolta az elméletet? Ha körütekintünk szűkebb és tágabb környezetünkben, legtöbbször azzal kell szembesülnünk, hogy miközben a politika és a tudomány is a reziliencia eszméjét tekinti az adaptív kormányzás és a fenntartható biztonság kulcsának, a valóságban a társadalmi rendszerek sebezhetősége nem csökken, sőt sok esetben még nőtt is. A reziliencia mint normatív cél, vagyis a „rugalmas, alkalmazkodó társadalom” eszménye nem képes mérhető, működőképes gyakorlattá válni. A jelen tanulmány az e mögött rejlő lehetséges okok feltárására tesz kísérletet.

Miért aktuális a reziliencia?

A hidegháború lezárulta után a biztonság fogalma alapvető átalakuláson ment keresztül. A kétpólusú világrend megszűnésével eltűnt a viszonylag kiszámítható stratégiai egyensúly, és ezzel együtt megjelent a bizonytalanság kora, amelyben a fenyegetések forrása, jellege és időzítése egyre kevésbé volt meghatározható. A hidegháború lezárultával a biztonság fogalma lényegileg kibővült. Buzan szerint a biztonság fogalma eredeti, katonai központú értelmezéséből egy sokkal tágabb, többdimenziós keretbe helyeződött, amely magában foglalja a társadalmi, gazdasági és környezeti tényezőket is.¹ Ezzel Buzan az egyik első kutató, aki rámutatott arra, hogy a poszt-hidegháborús korszak biztonsági dilemmái a bizonytalanság kezeléséről és nem a fenyegetések megszüntetéséről szólnak. A hidegháború utáni korszakban tehát a biztonság többé nem egyetlen, jól körül határolható veszélyre adott válasz, hanem egy folyamatosan változó, többdimenziós folyamat.

¹ BUZAN, Barry: Rethinking Security after the Cold War, Cooperation and Conflict, Sage Publications/Nordic International Studies Association, 1997, Vol. 32, No. 1, p. 6.

Dalby kiemeli, hogy a biztonságfogalom hidegháború utáni kiszélesítésének következtében a fogalom kétértelművé, inkonzisztenssé vált és a használata nem kellően letisztult.² Ebben a környezetben vált szükségessé az ún. „all hazards approach”, azaz a minden veszélytípusra kiterjedő megközelítés. Ez a modell nem egyetlen típusú fenyegetésre, például katonai támadásra fókuszál, hanem az állam egészének sebezhetőségét vizsgálja, figyelembe véve a természeti katasztrófákat, a technológiai meghibásodásokat, a kibertámadásokat és a társadalmi feszültségeket is. A megközelítés lényege, hogy a kockázatok egymással összefüggenek, ezért a védelem és reagálás stratégiáját is integrált módon kell kialakítani. A hidegháborút követő korszaktól tehát a biztonság többé nem statikus állapotot jelent, hanem folyamatos alkalmazkodást a kiszámíthatatlan környezethez.

Fjäder szerint a klasszikus biztonságfelfogás (national security), amely a veszélyek megelőzésére és az állam területi integritásának védelmére épült, fokozatosan veszít gyakorlati hasznosságából, hiszen nem lehetséges minden elképzelhető fenyegetésre előre felkészülni sem technológiai, sem gazdasági értelemben.³ Ez a felismerés új irányt adott a nemzetbiztonsági gondolkodásnak, és megteremtette a feltételeit a reziliencia-alapú megközelítés térnyerésének. A reziliencia koncepciója ugyanis olyan rugalmas, alkalmazkodó biztonságfelfogást kínál, amely a váratlan események elkerülhetetlenségéből indul ki, és nem azok megelőzésére, hanem a hatások csökkentésére és a gyors helyreállításra törekszik. Az egészségügyből nyert hasonlattal élve úgyis fogalmazhatunk, hogy nem egy konkrét betegség megelőzésére, elkerülésére, kezelésére fókuszálunk, hanem a szervezet általános immunitásszintjét igyekszünk erősíteni annak érdekében, hogy az ellenállóbb legyen mindenfajta betegséggel szemben.

A reziliencia térnyerésével együtt azt mindenképpen fontos kihangsúlyozni, hogy mindez nem a hagyományos biztonság (national security) felfogás létjogosultságát kérdőjelezi meg, hanem mintegy hozzáadott értéként kiegészíti azt. A biztonság és a reziliencia tehát nem egymást kizáró, hanem komplementer fogalmak. Míg a biztonság megelőző és proaktív, addig a reziliencia reaktív és adaptív jellegű. A biztonság célja a fenyegetések megelőzése vagy legyőzése, a reziliencia ezzel szemben a károk minimalizálása és a rendszer működőképességének fenntartása.⁴ E különbség a térbeli és időbeli dimenziókban is megmutatkozik. A biztonság stratégiái általában konkrét személyekre, szervezetekre, létesítményekre vagy területekre irányulnak, és céljuk, hogy megakadályozzák a fenyegetések kialakulását. Ezzel szemben a reziliencia a „minden veszélytípusra” és „a teljes társadalomra” (all hazards, all of society) kiterjedő szemléletet képviseli, amely az emberi, technológiai és természeti fenyegetéseket egyaránt figyelembe veszi a fegyveres konfliktusoktól és terrorizmustól kezdve a technikai rendszerhibákon át egészen a természeti katasztrófákig.⁵

A reziliencia egyik legfontosabb sajátossága, hogy nem a fenyegetések megelőzésére, hanem az azokhoz való alkalmazkodásra és a normális működés visszaállítására koncentrál. A reziliens rendszerek nem zárják ki a zavarokat, hanem képesek azokból tanulni, önszerveződni és

² DALBY, Simon: Security, Modernity, Ecology: The Dilemmas of Post-Cold War Security Discourse, Alternatives: Global, Local, Political, 1992, Vol. 17, No. 1, pp. 95–134.

³ FJÄDER, Christian: The nation-state, national security and resilience in the age of globalisation, International Policies, Practices and Discourses Volume 2, 2014, Issue 2, Department of Politics and International Relations, University of Westminster UK.

⁴ FJÄDER: i. m.

⁵ FJÄDER: i. m.

innovatívan reagálni. A cél nem pusztán az, hogy a társadalom visszatérjen az eredeti állapotába, hanem hogy tanuljon a megrázkódtatásokból, és úgy építse újra magát, hogy a jövőbeli válságok kevesebb kárt okozzanak („build back better”).⁶

A reziliencia fogalom eredete (az ökológiai megközelítés)

A reziliencia fogalma eredetileg az ökológia tudományából származik, és a természetes rendszerek azon képességét írja le, hogy külső zavarok ellenére is fenn tudják tartani alapvető funkcióikat, illetve új egyensúlyi állapotot képesek kialakítani. A kifejezést elsőként C. S. Holling kanadai ökológus használta 1973-ban, amikor megkülönböztette a stabilitás és a reziliencia fogalmát: míg a stabilitás a rendszer eredeti állapotába való gyors visszatérés képességét jelenti, addig a reziliencia az a rugalmas alkalmazkodási képesség, amely lehetővé teszi, hogy a rendszer több, egymástól eltérő, de működőképes egyensúlyi állapotban is fennmaradjon.⁷

Az ökológiai megközelítés szerint a reziliencia nem a zavarok elkerülésére törekszik, hanem azok kezelésére és integrálására, tehát a változás nem rendellenesség, hanem a rendszer természetes állapota. Az ökoszisztémák – például egy erdő, tó vagy korallzátony – képesek elnyelni a külső hatásokat, például a tüzeket, árvizeket vagy betegségeket, és önszerveződő folyamatok révén helyreállítani működésüket. Ez a fajta alkalmazkodás nem hierarchikus, hanem decentralizált és hálózatszerű, vagyis a rendszer egyes elemei együtt, kollektívan hozzák létre az új egyensúlyt. Barabási Albert László hálózatkutatójainak kiinduló pontját az a megfigyelés képezte, hogy az élővilág túlélésének titka a fajok közötti kölcsönhatások aprólékosan kidolgozott hálózatában rejtőzik, vagyis a természet sokszoros összekapcsolódásokkal törekszik a hibatűrő képesség elérésére.⁸

A természeti rendszerek tehát nem egyetlen stabil állapot fenntartására törekszenek, hanem a változás és az állandóság közötti dinamikus egyensúlyra. Ezt a szemléletet nevezi Holling és Gunderson adaptív ciklusnak (adaptive cycle),⁹ amelyben a növekedés, az összeomlás, az alkalmazkodás és az újjászületés egymást váltó fázisokként jelennek meg. Minden rendszer a változásból merít új energiát, és a zavarok egyfajta kreatív destrukcióként szolgálnak, amelyek előmozdítják az evolúciót. A természet világában tehát a reziliencia organikusan működő tulajdonság, ami azt jelenti, hogy az ökoszisztémák képesek regenerálódni, önszerveződni és új egyensúlyi állapotokat elérni a zavarok után. A természetben a változás nem külső kényszer, hanem a fennmaradás egyik alapfeltétele. A biológiai rendszerek nem az állandóság megőrzésére, hanem a változásba ágyazott stabilitásra törekszenek, egy dinamikus egyensúlyra, amelyben a rendszer képes újrastukturálódni, miközben megőrzi alapvető funkcióit.¹⁰ Ezt a képességet a diverzitás, a redundancia és a visszacsatolás mechanizmusai biztosítják oly módon, hogy ha egy komponens sérül, más elemek részben átveszik annak

⁶ CHRISTIE, Edward Hunter, BERZINA, Kristine: NATO and Societal Resilience: All Hands on Deck in an Age of War Policy Brief, German Marshall Fund, July 2022., p. 2.

⁷ HOLLING C. S.: Resilience and Stability of Ecological Systems, Annual Review of Ecology and Systematics, 1973, Volume 4, 1–23., p. 14.

⁸ BARABÁSI Albert-László: Behálózva (A hálózatok új tudománya), 2011, Helikon Kiadó. p. 125.

⁹ HOLLING, C. S. & GUNDERSON, L. H.: Resilience and Adaptive Cycles. In: Gunderson, L. H. & Holling, C. S. (eds.): Panarchy: Understanding Transformations in Human and Natural Systems. Island Press, Washington D.C., 2002., pp. 32–33.

¹⁰ HOLLING: i. m. p. 17.

szerepét, így a rendszer egésze nem omlik össze. Az ökológiai rendszerek ezért nem statikusak, hanem komplex adaptív rendszerek, amelyek képesek tanulni, reagálni és fejlődni a környezetük változásaira.

A társadalmi reziliencia korlátai (működő reziliencia nem létezik, a létező reziliencia nem működik)

Abból kiindulva, hogy a társadalmi reziliencia az alapmintát az ökológiából nyerte, felvetődik a kérdés, hogy miért működik a reziliencia olyan jól a természetben, és miért nem sikerül ugyanazt a mintázatot átültetni a társadalmi rendszerekbe? Milyen tényezők akadályozzák a természetes adaptáció mintájának társadalmi alkalmazását? Hogyan tanulhat a társadalom a természettől, nem csupán a túlélés, hanem a fejlődés képességét illetően?

A COVID-19 járvány világméretű megrázkódtatásait közvetlen követő időszak világszerte az állam nagy visszatérésével jellemezhető. E folyamat alapvető megnyilvánulási formái többek között a kormányzati központ erősödése, a kormányzati kommunikáció koordinálása, az összkormányzatiság erősödése, a csúcshivatalok kialakulása a különböző ügynökségek, háttérintézmények beolvasásával, valamint a szerteágazó, bonyolult és bürokratikus minisztériumi szervezetek létrejötte.

Mindezek a jelenségek a modern állami működés meghatározó elméleti keretébe, az úgynevezett neoweberiánus állammodellbe illeszthetők, amely a racionális bürokrácia továbbfejlesztett formájaként a központi irányítást, a szabályozottságot és a vertikális integrációt helyezi előtérbe.¹¹ A modell célja, hogy a döntéshozatali folyamatokat egységes, elszámoltatható és stabil rendszerbe terelje, ezzel garantálva az állam működőképességét a válsághelyzetekben is. Ugyanakkor ez a struktúra éppen azt az adaptív rugalmasságot fojtja el, amely a reziliencia működéséhez szükséges.

A neoweberi modell felülről vezérelt (top-down) logikát követ úgy, hogy a központ meghatározza a célokat, a végrehajtás pedig hierarchikus úton történik. Ez a vertikális garantálja a stabilitást, de akadályozza a spontán tanulást és innovációt. A reziliencia ezzel szemben alulról építkező (bottom-up) folyamatokat igényel, ahol a helyi közösségek, szervezetek és egyének autonóm módon reagálnak a változó környezetre.¹² A centralizáció tehát rövid távon rendet teremt, hosszú távon viszont csökkenti a rendszer önszervező képességét, és a túlzott bürokratizmus miatt reakcióképtelenné válhat.

Barabási az ökológiából nyert mintát kivetítve a társadalomra megállapította, hogy a legtöbb olyan rendszernek, amelynek a hibátűrő képessége nagy, van egy közös tulajdonsága: bármelyikük működőképességét egy bonyolult, szorosan összefüggő hálózat garantálja.¹³ A társadalom alkalmazkodóképességének, ellenállóképességének kulcsa tehát a kapcsolatokkal átszőtt ismeretségi háló, következésképpen a hálózatok nélkülözhetetlen előfeltételei bármilyen komplex rendszer leírásának, azt jelezve, hogy a komplexitáselmélet

¹¹ POLLITT, Christopher, BOUCKAERT, Geert: Public Management Reform: A Comparative Analysis – New Public Management, Governance, and the Neo-Weberian State (3rd ed.) Oxford: Oxford University Press, 2011., p. 45-49.

¹² REZNIKOVA, Olga.: National Resilience in Changing Security Environment. National Institute for Strategic Studies, 2019, Kyiv, p. 74.

¹³ BARABÁSI: i. m. p. 125.

elkerülhetetlenül a hálózatelmélet vállán kell, hogy nyugodjék.¹⁴ Míg a hierarchikus struktúrák információáramlása szűk keresztmetszetet hoz létre, ezzel szemben a hálózatos rendszerek párhuzamos kommunikációs csatornákat működtetnek, amelyek gyorsabb tanulási és alkalmazkodási folyamatokat tesznek lehetővé. E különbség miatt a neoweberi rendszer inkább statikus biztonságot, semmint dinamikus ellenállóképességet hoz létre. A centralizált hierarchia tehát a „stabilitásban” gondolkodik, a reziliencia a „változásban”. Ezzel összhangban Christie és Berzina főleg skandináv példák alapján rámutatnak, hogy a központosított biztonsági struktúrákhoz képest a reziliencia erősítését jobban szolgálja az összetársadalmi (whole-of-society) megközelítés, amely az ellenállóképességet a társadalom minden szereplőjének – az állam, a gazdaság, a civil szféra és az egyének – együttműködésére építi.¹⁵

A fentiek azt sugallják, hogy a társadalmi reziliencia egyik legmélyebb paradoxona abban érhető tetten, hogy a jelenlegi viszonyok alapján, de általánosságban is, az emberi közösségek nem képesek megfelelően adaptálni azokat az önszerveződő és alkalmazkodó mechanizmusokat, amelyek a természetben a fennmaradás kulcsát jelentik. Míg az ökoszisztémákban a változás a megújulás motorja, addig a társadalmakban többnyire fenyegetésként jelenik meg, amit a központi hatalom kontrollmechanizmusokkal igyekszik kordában tartani. Ennek eredményeként az ellenálló képesség deklaráció szinten megjelenik a stratégiákban, szakpolitikákban, jogszabályokban, egyéb hivatalos dokumentumokban és tervekben, de az írott malaszt marad és a gyakorlati megvalósítás korántsem tükrözi az elméletben lefektetett célokat, így a reziliencia inkább politikai jelszó marad, mintsem gyakorlati eszköz.

A reziliencia szintjei

A nemzetközi és hazai szakirodalomban egyre többet találkozhatunk a megközelítéssel, hogy a reziliencia egy többszintű, egymásra épülő struktúra, amelyben az egyéni, családi, közösségi és társadalmi szint szoros kölcsönhatásban áll egymással. E rendszerben az egyéni szintű reziliencia az egyén azon képességét jelenti, hogy stressz, trauma vagy válság után képes megőrizni pszichológiai stabilitását, tanulni a tapasztalatokból, és adaptív viselkedést kialakítani. A Bodas és szerzőtársai által nyolc országban végzett empirikus kutatás szerint a vizsgált országok közül az egyéni reziliencia legmagasabb Spanyolországban, Olaszországban, Izraelben, Svédországban és Franciaországban, míg legalacsonyabb Japánban.¹⁶ A tanulmány megállapítja, hogy a magasabb egyéni reziliencia szorosan összefügg a közösségi bizalommal, a problémamegoldó készségekkel és az önálló felelősségvállalás képességével. A svéd és finn példák különösen kiemelkedőek. Ezekben az országokban a társadalmi bizalom és az állampolgári felelősségvállalás történetileg erős, ami hozzájárul ahhoz, hogy az egyének ne csak saját túlélésükre, hanem a közösség támogatására is koncentráljanak.¹⁷ Svédországban például a „Psychological Defense Agency” (Myndigheten för Psykologiskt Försvar) kifejezetten

¹⁴ BARABÁSI: i. m. p. 256.

¹⁵ CHRISTIE-BERZINA: i. m. p. 10-11.

¹⁶ BODAS, M. et al.: Understanding Societal Resilience, Cross-Sectional Study in Eight Countries. Frontiers, 2022, Volume 10, p. 7.

¹⁷ CHRISTIE-BERZINA: i. m. pp. 10-11.

a társadalmi morál, a kollektív ellenállóképesség és az információs hadviselés elleni védekezés erősítésére jött létre.¹⁸

A családi szint az egyéni reziliencia természetes meghosszabbítása, amely úgy nyilvánul meg, hogy a család, mint elsődleges mikroközösség érzelmi, anyagi és pszichológiai támogatást nyújt a válsághelyzetek idején. A családi kapcsolati hálók fenntartása és megerősítése döntő jelentőségű, mert a társadalmi válságok idején (például a COVID-19-járvány alatt) ezek a struktúrák képesek voltak ellátni azokat a támogató funkciókat, amelyeket az állami intézmények csak korlátozottan tudtak biztosítani.

A közösségi szintű reziliencia már túlmutat az egyéni és családi kereteken, és itt az együttműködés, az önszerveződés és a helyi intézmények szerepe válik meghatározóvá. A helyi közösségek rezilienciája azon múlik, hogy képesek-e mozgósítani a rendelkezésre álló erőforrásokat, koordinálni a szereplőket és biztosítani az alapvető szolgáltatásokat krízishelyzetben. A közösségi szintű reziliencia értelemszerűen magasabb ott, ahol a civil társadalom és a közszféra között stabil partnerség áll fenn, ahol aktívan bevonják a polgárokat a folyamatokba. A finn modell jó példa erre, ahol a „72-órás koncepció” szerint minden háztartásnak fel kell készülnie arra, hogy válság esetén három napig állami segítség nélkül is működőképes maradjon. Az állam ezzel párhuzamosan „biztonsági kávéházak” (Security Cafés) formájában személyes konzultációkat tart a lakossággal, elősegítve a közösségi tanulást és a társadalmi bizalom erősítését.¹⁹

A társadalmi vagy nemzeti szintű reziliencia a kormányzati, gazdasági, infrastrukturális és intézményi rendszerek stabilitására épül. A nemzeti szint célja, hogy az állam fenntartsa az alapvető szolgáltatásokat, biztosítsa a közrend és a gazdaság működését, valamint minimalizálja a válságok negatív hatásait. Olga Reznikova kiemeli, hogy a nemzeti reziliencia nem a fenyegetések hiányát jelenti, hanem a velük való folyamatos együttélést, vagyis a képességet a permanens alkalmazkodásra.²⁰ A társadalmi reziliencia így szoros összefüggésben áll a gazdasági stabilitással, a politikai kohézióval, az oktatás és egészségügy állapotával, valamint a társadalmi bizalommal. A Bodas által vezetett nemzetközi vizsgálat kimutatta, hogy a társadalmi szintű reziliencia a vizsgált országok közül Norvégiában és Svédországban a legmagasabb, míg Romániában és Japánban a legalacsonyabb.²¹

Liu és Huang egy tanulmányukban a reziliencia és az alapvető pszichológiai szükségletek kapcsolatát vizsgálják középiskolás kínai diákok körében, amely jól tükrözi a nyugati társadalmakhoz képest egy más jellegű kultúra reziliencia felfogását. Azt a tendenciát, hogy számos nemzetközi összehasonlító vizsgálatban a kínai és más ázsiai diákok jobban teljesítettek, mint más kultúrák tanulói, társadalmi-kulturális aspektusból azzal magyarázzák, hogy a kínai modell elsősorban a konfucianizmus tanulással kapcsolatos bölcsességére épít, amely hangsúlyozza, hogy minden ember fennmaradása és fejlődése a társadalmi kapcsolatokban gyökerezik. Ezért a kínai diákok a tanulást erkölcsi és társadalmi szinten megvalósuló önművelési folyamatnak tekintik, szemben a nyugati felfogással, amely

¹⁸ CHRISTIE-BERZINA: i. m. p. 8.

¹⁹ CHRISTIE-BERZINA: i. m. p. 11.

²⁰ REZNIKOVA, Olga: i. m. p. 57.

²¹ BODAS, M. et al.: i. m. p. 7.

elsősorban a tudás megértésére, feltárására és fejlesztésére összpontosít.²² A reziliencia ebből kifolyólag nem kizárólag pszichológiai vagy egyéni tulajdonság, hanem kulturálisan beágyazott jelenség, ugyanis nagymértékben függ a társadalmi normáktól, az értékvilágtól és a szocializációs mintáktól az, ahogyan az emberek megküzdnek a nehézségekkel.

A reziliencia különböző szintjeinek a vizsgálatából összességében az szűrhető le, hogy a reziliencia fejlesztése nem kizárólag az állam feladata, hanem megosztott felelősség a központi kormányzat, a helyi önkormányzatok, a civil társadalom és az állampolgárok között. A központi szint felelőssége a stratégiai irányok és a koordináció biztosítása, míg a helyi szint feladata a közösségi hálózatok, az önszerveződő mechanizmusok és az önkéntes részvétel ösztönzése. Ezzel kapcsolatban Kádár Pál is fontosnak tartja, hogy a védekezési rendszer ne kizárólagosan kormányzati elemekből álljon, hanem érvényesüljön az össztársadalmi („whole of society”) megközelítés. Biztosítani kell a lakossággal való kapcsolattartást, a nemzetgazdaság védekezéshez szükséges szereplőikhez való kapcsolódásokat („linkeket”). Pozitív példaként említi Dániát, Németországot és Ausztriát, ahol nagy figyelmet fordítanak az állampolgárok személyes öngondoskodására.²³ A gyakorlatban mindezek azt jelentik, hogy a központi és helyi felelősség határát nem mereven kell meghúzni, hanem hálózatosan kell értelmezni olyan értelemben, hogy a központi kormányzat a kapacitásokat és a forrásokat biztosítja, míg a helyi szereplők adaptálják és végrehajtják a reziliencia-programokat. Az állam tehát nem kizárólagos irányító, hanem inkább a koordináló és támogató szereplő, amely lehetővé teszi a társadalom önszervező képességének kibontakozását.

A fentiek alapján jól kirajzolódik, hogy a működőképes reziliencia egyik alapvető feltétele a különböző szintek közötti egyensúly megteremtése. Ennek megfelelően az egyéni és közösségi reziliencia adja a nemzeti szint alapját, míg az állami szint biztosítja a kereteket a helyi alkalmazkodásra és innovációra. Ezen szintek szinergiája teremthet fenntartható ellenállóképességet nemcsak válsághelyzetben, hanem a társadalom mindennapi működésében is.

A társadalmi rezilienciára ható tényezők

Bodas és munkatársai kutatásukban a társadalmi rezilienciára ható tényezőket, vagy faktorokat két nagy csoportba osztották: „contextual” (környezetfüggő, vagyis az adott társadalmi környezetet általánosságban jellemző), illetve „target” (célzott, vagyis beavatkozással célirányosan módosítható) tényezőkre.²⁴ E két csoportba tartozó tényezők együttesen határozzák meg, hogy egy közösség vagy társadalom miként képes reagálni válságokra, alkalmazkodni a változásokhoz, illetve tanulni a tapasztalatokból. A két dimenzió úgy értelmezendő, mint a reziliencia két összefonódó rétege, melyek közül a környezetfüggő tényezők az adott társadalom mélyen gyökerező, nehezen módosítható sajátosságait (pl. kulturális normák, társadalmi bizalom, kormányzati hatékonyság, gazdasági stabilitás) jelentik,

²² LIU, Yuan – HUANG, Xiaoxing: Effects of Basic Psychological Needs on Resilience: A Human Agency Model, Frontiers, 2021, Brief Research Report, p. 2.

²³ KÁDÁR Pál: A nemzeti ellenálló képesség hazai fejlesztésének perspektívái, Nemzeti Közsolgálati Egyetem Védelmi-biztonsági Szabályozási és Kormányzástani Kutatóműhely, védelmi-biztonsági Szabályozási és Kormányzástani Műhelytanulmányok, 2024/7. pp. 6-7.

²⁴ A hivatkozott mű szerzői által használt angol nyelvű kifejezések magyar nyelvű megfeleltetése a szerző fordítása, amely során törekedett a szó szerinti megfeleltetés helyett az eredeti kifejezéshez tartalmilag legközelebb álló magyar kifejezés alkalmazására.

míg a célzott tényezők azok az elemek, amelyeket tudatos politikai és társadalmi beavatkozások révén fejleszteni lehet (pl. kockázatkommunikáció, lakossági felkészítés, közösségi programok).²⁵

A környezetfüggő tényezők a reziliencia alaprétegei, amelyek meghatározzák, hogy a társadalom milyen keretek között reagál a válságokra. Ezek a tényezők lassan változnak, gyakran történelmi és gazdasági gyökereik vannak, így közvetlenül nem fejleszthetők, de nélkülük a célzott intézkedések nem hatékonyak. A célzott faktorok ezzel szemben a beavatkozási pontokat jelentik: ezek olyan változók, amelyeket kormányzati, oktatási, kommunikációs vagy közösségi programok révén módosítani lehet.

A Bodas-féle vizsgálat alapján a legfontosabb környezetfüggő tényezők és a rezilienciára gyakorolt hatásuk a következők:²⁶

- társadalom-gazdasági státusz (az anyagi jólét erősíti, az egyenlőtlenségek gyengítik)
- családi státusz (a családi háttér erősíti)
- vallásosság (a vallásosság erősíti)
- iskolai végzettség (a magasabb iskolai végzettség erősíti)
- fenyegetettséggel kapcsolatos tapasztalatok (a tapasztalatok gyarapodása erősíti)
- bizonyos személyiségjegyek, mint pl. az érzelmi stabilitás, a depresszióra vagy szorongásra való hajlam, az optimizmus vagy a fatalizmus (az optimista típusok általában reziliensebbek, míg a magas szorongás- vagy depressziószint csökkentheti a megküzdési képességet)
- racionális gondolkodás (a felkészültséget erősíti)
- közösségi magatartás, szociális normák (a szélesebb szociális háló erősíti)

A környezetfüggő faktorok tehát a reziliencia strukturális talapzatát alkotják, ezek nélkül a célzott fejlesztések (célzott faktorok) nem tudnak tartós hatást kifejteni.

Bodas és szerzőtársai a következő fő célzott faktorokat és azok rezilienciára gyakorolt hatását azonosították be:²⁷

- biztonság tudatosság (a nagyobb tudatosság erősíti)
- veszélyérzet (a valószínűség és súlyosság érzete erősíti)
- felelősségérzet (a felelősségérzet a felkészültséget erősíti)
- bizalom szintje (a bizalom a helyi és országos szervezetben erősíti)
- felkészültség érzete (a hatékonyság, költséghatékonyság érzete erősíti)
- megküzdési képességek (a magasabb szintű képességek erősítik)
- aktuális felkészültség helyzete családban, lakókörnyezetben, regionális szervezetnél, nemzeti szinten (a magasabb szintű felkészültség erősíti)

A célzott faktorok lényege, hogy gyorsan befolyásolhatók, de tartós eredményt csak akkor hoznak, ha a környezetfüggő tényezők stabil alapot biztosítanak számukra.

A két tényezőcsoport közötti kapcsolat nem hierarchikus, hanem interaktív. A környezetfüggő tényezők meghatározzák a beavatkozások sikerességének feltételeit, míg a célzott tényezők

²⁵ BODAS, M. et al.: i. m. pp. 2-3; pp. 6-7.

²⁶ BODAS, M. et al.: i. m. p. 2.

²⁷ BODAS, M. et al.: i. m. p. 3.

képesek visszahatni a társadalmi kontextusra, hosszabb távon formálva annak szerkezetét. A reziliencia-politika gyakorlati szintjén ez a kettősség a kormányzati és helyi felelőségek megosztásában is tükröződik. A kutatások alapján tehát a társadalmi reziliencia akkor lehet sikeres, ha a mélyen gyökerező környezetfüggő adottságok és a rövid távon fejleszthető célzott tényezők egymásra épülnek. A jól működő reziliens társadalom nemcsak képes reagálni a válságokra, hanem azokat tanulási lehetőséggé is formálja egy olyan adaptív folyamat keretében, ahol a stabil struktúrák és a rugalmas beavatkozások szinergiája biztosítja a hosszú távú ellenálló képességet.

Ukrajna, egy aktuális példa a reziliencia gyakorlati megvalósítására

Ukrajna esete különösen alkalmas a nemzeti reziliencia vizsgálatára, mivel az ország a 2014-es Krím-félsziget annektálásától kezdve folyamatos biztonsági, gazdasági és társadalmi nyomás alatt áll, amelyet a 2022-ben kibontakozó orosz invázió csak tovább súlyosbított. A nemzeti reziliencia kérdésköre ezért Ukrajnában nem elméleti, hanem gyakorlati, sőt egzisztenciális kérdésként jelent meg.

Ukrajna nemzetbiztonsági rendszere – ahogyan azt Bondarenko és szerzőtársai kifejtik – ágazati megközelítésen alapul, és az egyes állami szervek, amelyek e rendszerek működéséért felelősek, elsősorban a saját „fenyegetés készletükkel” foglalkoznak, saját válasz algoritmusokat alkalmaznak és eltérő terminológiát használnak. A biztonsági és védelmi szektor integritásának hiánya oda vezetett, hogy az ország nem volt hajlandó hatékonyan fellépni a hibrid fenyegetésekkel szemben, aminek következtében súlyos, egzisztenciális válsághelyzet alakult ki. Ezért különösen aktuális probléma az összes érintett intézmény közötti integrált és összehangolt együttműködés megteremtése a nemzetbiztonság biztosítása érdekében.²⁸

A közsféra hatékonyságának értékeléséhez a szerzők elemezték a közigazgatás minőségének hatását a nemzeti fenntarthatóságra, a Worldwide Governance Indicators (WGI, 2019) adatai alapján. A hatáselemzések szerint az ukrán közigazgatás gyenge teljesítményt mutat mind a hat kulcsfontosságú kormányzati indikátor terén. Alacsony a korrupció elleni fellépés hatékonysága, gyenge a jogállamiság érvényesülése, a szabályozási minőség és a kormányzati döntéshozatal hatékonysága is elmarad a nemzetközi szinttől. Emellett a politikai instabilitás és az erőszak/terrorizmus magas szintje, valamint az állampolgári elszámoltathatóság gyenge rendszere további strukturális gyengeségeket jelez.²⁹

A kutatás szerint ezek az indikátorok együttesen rávilágítanak arra, hogy Ukrajna belső rezilienciáját leginkább az intézményi gyengeségek és a bizalomhiány akadályozzák. A gazdasági jólét rendkívül alacsony szintje is súlyosbítja a helyzetet. A szerzők által elemzett adatok alapján az ország a vizsgált 137 állam közül a 134. helyen áll gazdasági fejlettség tekintetében.³⁰ Ez azt jelenti, hogy az ukrán társadalom és gazdaság egyszerre küzd a magas konfliktusintenzitással (katonai, politikai, ideológiai és szociális téren), valamint a strukturális

²⁸ BONDARENKO et al.: National Resilience as a Determinant of National Security of Ukraine, Journal of Optimization in Industrial Engineering Special issue, 2021, p. 87.

²⁹ BONDARENKO et al.: i. m. p. 90.

³⁰ BONDARENKO et al.: i. m. p. 90.

fejlődés hiányával. Az alacsony intézményi kapacitás és a gyenge kormányzási teljesítmény akadályozza azokat a reformokat, amelyek nélkülözhetetlenek a nemzeti stabilitás megerősítéséhez.

Mindezek ellenére a 2022-es orosz invázió óta Ukrajna a társadalmi ellenállóképesség példájává vált. Ahogy fentebb már említésre került, Olga Reznikova szerint a nemzeti reziliencia lényege nem a fenyegetések hiánya, hanem a folyamatos jelenlétükhöz való alkalmazkodás képessége.³¹ Ezt a gyakorlatban a civil lakosság, a helyi közösségek és a központi kormányzat együttműködése testesíti meg, amely a háború kezdete óta dinamikusan fejlődött. A társadalmi reziliencia növekedését több tényező is erősítette, mint például a nemzeti identitás megerősödése, a civil szervezetek és önkéntes hálózatok aktivizálódása, valamint az információs hadviselés elleni társadalmi immunitás kialakulása.

Christie & Berzina kutatásai szerint Ukrajna példája jól mutatja, hogy a nemzeti ellenálló képesség nem csupán az állami struktúrák működőképességétől, hanem a társadalmi moráltól és pszichológiai ellenálló képességtől is függ. A lakosság képes volt megőrizni a mindennapi élet alapfunkcióit, miközben támogatta a hadsereget, az önkéntes szervezeteket és a civil segélyezési hálózatokat. A decentralizált helyi kezdeményezések, például a közösségi segélypontok és helyi logisztikai rendszerek létrehozása, jelentős mértékben enyhítették az állami hiányosságokat.³²

A gazdasági és intézményi gyengeségek ugyanakkor továbbra is a legnagyobb kihívást jelentik. Az ukrán biztonsági és védelmi szektorban tapasztalható átláthatatlanság, a hadiipari beszerzések körüli korrupciós kockázatok és a forrásfelhasználás elszámoltathatóságának hiánya nemcsak gazdasági, hanem biztonsági kockázatot is hordoz.³³ Reznikova elemzése alapján a nemzeti reziliencia fenntartása többek között megköveteli a közigazgatási reformok folytatását, a korrupcióellenes intézkedések mélyítését és a közintézmények hitelességének helyreállítását.³⁴ A társadalmi reziliencia Ukrajnában tehát paradox helyzetet mutat. A háború külső kényszere felgyorsította a belső kohéziót és az önszerveződést, ugyanakkor rávilágított a strukturális gyengeségekre.

Összességében az ukrán példa azt mutatja, hogy a nemzeti reziliencia nem építhető pusztán technikai vagy katonai eszközökkel. A tartós ellenálló képességhez az állam és a társadalom közötti bizalmi kapcsolat, az intézményi átláthatóság, valamint a közösségi részvétel erősítése elengedhetetlen. Amíg az állam működését a vertikális, centralizált logika uralja, addig a reziliencia továbbra is korlátozott marad éppen ott, ahol a legnagyobb szükség lenne rá.

Magyarország

A magyarországi reziliencia fejlesztés az elmúlt években fokozatosan a közpolitikai és tudományos gondolkodás egyik kulcsfogalmává vált. Ennek a szorosabb értelemben vett védelmi és biztonsági igazgatási szempontú aspektusait (Nemzeti Biztonsági Stratégia, Nemzeti Katonai Stratégia, EU-, NATO doktrínák hazai adaptációja, kritikus infrastruktúrák

³¹ REZNIKOVA: i. m. p. 57.

³² CHRISTIE-BERZINA: i. m. p. 8.

³³ BONDARENKO: i. m. p. 90.

³⁴ REZNIKOVA: i. m. p. 84.

védelme, a védelmi és biztonsági tevékenységek összehangolásáról szóló törvény vonatkozó rendelkezései) korábban már több publikáció részleteiben tárgyalta,³⁵ a jelen tanulmány a reziliencia más területeken történő megvalósítási formáira tér ki röviden.

Bár a gyakorlatban számos akadály hátráltatja az átfogó reziliencia megvalósulását, a hazai szakirodalom több olyan pozitív tendenciát is azonosít, amelyek a fejlődés irányába mutatnak. Ezek közül kiemelhetők a kormányzati és intézményi szintű szemléletváltás, a települési és közösségi szinten zajló innovatív kezdeményezések, valamint az egyéni és pszichológiai reziliencia irányába mutató társadalmi tudatosodás.

Az egyik legjelentősebb eredmény, hogy az ellenállóképesség kérdése stratégiai szinten is beépült a nemzeti fejlesztéspolitikába. Magyarország 2021-ben benyújtott, majd 2023-ban módosított Helyreállítási és Rezilienciaépítési Terve³⁶ kifejezetten a fenntartható, válságoknak ellenálló gazdasági és társadalmi struktúrák kialakítását tűzi ki célul. A program az Európai Unió Helyreállítási és Rezilienciaépítési Eszközához (RRF)³⁷ kapcsolódik, jelentős összegű, vissza nem térítendő támogatást biztosít Magyarország számára. A terv végrehajtására 2022-ben jogszabály lépett hatályba a gyakorlati megvalósítás elősegítése érdekében.³⁸ Mindez arra utal, hogy a reziliencia a magyar közpolitikában immár nem pusztán válságkezelési technikai fogalom, hanem a hosszú távú fejlesztési stratégia egyik alappillére.

A Századvég Alapítvány 2022-es riportja,³⁹ egy empirikus, nagymintás társadalomtudományi vizsgálat eredményeit mutatja be, amely a magyar társadalom ellenálló képességét és a COVID–19 járvány alatti megküzdési stratégiáit elemzi. A tanulmány célja, hogy feltérképezze, milyen tényezők határozzák meg az egyének és közösségek rezilienciáját, valamint hogy a magyar társadalom tagjai hogyan reagáltak a pandémia kihívásaira. Az elemzésben a szerzők kétféle reziliencia formát különböztetnek meg:

- adaptív (konvergens): a meglévő erőforrások megerősítésén alapuló reziliencia (idősebbek, nyugdíjasok körében jellemzőbb),
- exaptív (divergens): új stratégiák, szokások, készségek kialakítása a válság idején (fiatalabb, magasabbban képzett csoportokban domináns).

A kutatás megállapította, hogy a magyar társadalom többsége rendelkezik a reziliencia valamilyen formájával, de annak intenzitása és minősége rétegzett. A pozitív hozzáállás és az

³⁵ lásd KÁDÁR Pál – KESZELY László: A nemzeti ellenállóképesség megerősítésének keretszabályai, elvi irányok és várható trendek beazonosítása, Nemzeti Közszerológati Egyetem Védelmi-Biztonsági Szabályozási és Kormányzástani Kutatóműhely, Védelmi-Biztonsági Szabályozási és Kormányzástani Műhelytanulmányok 2022/20.; KÁDÁR Pál: A nemzeti ellenálló képesség hazai fejlesztésének perspektívái, Nemzeti Közszerológati Egyetem Védelmi-biztonsági Szabályozási és Kormányzástani Kutatóműhely, Védelmi-biztonsági Szabályozási és Kormányzástani Műhelytanulmányok, 2024/7.; Ferenc MOLNAR: Resilience: National Responsibility and International Relevance, Nemzeti Közszerológati Egyetem Védelmi-Biztonsági Szabályozási és Kormányzástani Kutatóműhely, Védelmi-Biztonsági Szabályozási és Kormányzástani Műhelytanulmányok 2023/12.

³⁶ EURÓPAI PARLAMENT: Magyarország nemzeti helyreállítási és rezilienciaépítési terve: Az aktuális helyzet, Briefing 07-04-2025.

³⁷ RRF: Recovery and Resilience Facility

³⁸ 373/2022. (IX. 30.) Korm. rendelet Magyarország Helyreállítási és Ellenállóképességi Terve végrehajtásának alapvető szabályairól és felelős intézményeiről.

³⁹ KOLLÁR Dávid – LÁSZLÓ Tamás: A reziliencia Magyarországon, Megküzdés az életút és a járványhelyzet nehézségeivel, Századvég, 2024/03.

új életstratégiák jelentősen növelik a rezilienciát. A reziliencia két pólusa – az adaptív és az exaptív – egymást kiegészítve képezheti a nemzeti ellenálló képesség alapját. A fiatal, városi, magasan képzett rétegek jellemzően a megújuló, innovatív stratégiák (pl. tanulás, kreatív tevékenység, sport) felé mozdultak el, míg az idősebbek és alacsonyabb iskolázottságúak inkább a derűs szemléletet és érzelmi stabilitást alkalmazták.⁴⁰

A reziliencia-szemlélet terjedése a településfejlesztés területén is kimutatható. Pirisi Gábor tanulmánya rámutat arra, hogy a hazai városfejlesztési dokumentumokban – különösen a megyei jogú városok integrált fejlesztési stratégiáiban – már megjelent a „reziliens város” sőt a „reziliencia fókuszú településfejlesztés” fogalma, amely a klímaváltozás, a gazdasági válságok és a demográfiai változások kihívásaira reagálva a helyi közösségek alkalmazkodóképességét erősíti.⁴¹ Pirisi megállapítja, hogy bár a reziliencia fogalomhasználata sokszor még szimbolikus, a szemléletmód már kezd szervesen beépülni a városi tervezés és döntéshozatal gyakorlatába.

Abból a szempontból, hogy mitől lesz egy település reziliens, illetve hogy mitől és hogyan lesz reziliensebb, mint volt, a szerző példaként említi a „Fenntartható Városfejlesztési Stratégia Módszertani Kézikönyvet”, amely a 2021 és 2027 közötti időszakra készült, EU-s előírások alapján. Magyarországon 61 város, vagyis a nagyvárosok, a megyeszékhelyek és a középvárosok mellett néhány jelentősebb kisváros került bele abba a körbe, amelyet lényegében köteleztek a kötött struktúrájú stratégia elkészítésére. A stratégia a tervezést a címében hangsúlyosan a fenntarthatóság alá rendeli, ugyanakkor tartalmában sokkal inkább a reziliencia kialakítása, növelése a tervezés célja.⁴²

A tanulmány megjegyzi, hogy a kutatásokhoz képest a területfejlesztésbe történő integrálás és ilyen jellegű gyakorlati felhasználás még korai fázisban tart Magyarországon. A szereplők (önkormányzatok, tervezők, döntéshozók) egyelőre inkább csak ismerkednek a kifejezés tartalmával, és keresik a kapaszkodókat arra nézve, hogyan lehet azt a cselekvések szintjére lefordítani.⁴³ A hétköznapi cselekvések szintjén a szerző olyan tényezők fejlesztését helyezi fókuszba, mint a diverzitás (például a gazdasági szerkezetben vagy a településökológiában) az autonómia (a döntéshozatalban, az erőforrások feletti kontrollban, az energia-ellátottságban) a kohézió (a társadalomban) az összekapcsoltság az azonos és az eltérő típusú alrendszerek között.⁴⁴

A reziliencia pszichológiai és emberi dimenzióját tekintve is kedvező trendek figyelhetők meg. Ficze-e Márton és munkatársai 2021-ben végzett empirikus kutatásukban az vizsgálták, hogy van-e, és ha igen, milyen eltérés mutatkozik meg a serdülők és a felnőttek között a koronavírus-járvány alatt reziliencia és rizikópercepció terén. A kérdőíves vizsgálat eredményei alapján megállapították, hogy a felnőttek és a serdülők között szignifikáns eltérés jelentkezett, és a felnőttek reziliensebbnek bizonyultak. Ebből következik, hogy mivel a serdülők kevésbé reziliensek, fontos lesz a jövőben a helyreállítás időszakában nagyobb

⁴⁰ KOLLÁR Dávid – LÁSZLÓ Tamás: i. m. pp. 145-146.

⁴¹ PIRISI Gábor: Reziliencia a hazai településfejlesztésben és –tervezésben, Pólusok, 2023, Zöld Különszám, p. 35. p. 38.

⁴² PIRISI Gábor: i. m. p. 38.

⁴³ PIRISI Gábor: i. m. p. 41.

⁴⁴ PIRISI Gábor: i. m. p. 42.

figyelmet fordítani segítségükre, mint a felnőttek esetében.⁴⁵ A kutatás rávilágított, hogy kapcsolat mutatható ki az életkor, a reziliencia és a kockázatesztelés között,⁴⁶ a reziliencia tehát ilyen értelemben nemcsak társadalom-, hanem életkori sajátosságokhoz kötött kapacitás, amely fejleszthető.

A magyar gyakorlatban a reziliencia fejlesztését a mérhetőség és indikátorok hiánya is nehezíti. Magyarországon nincsen egységes metodika a reziliencia értékelésére, a különböző ágazatok (pl. katasztrófavédelem, honvédelem, egészségügy, gazdaságfejlesztés) eltérő értelmezési kereteket használnak, és a nemzetközi modellek adaptációja is korlátozott. Nagy Zoltán és társai tanulmányukban megkíséreltek megalkotni egy átfogó reziliencia indikátort a hazai városállomány példáján, és felállították a Komplex Reziliencia Index-et, amely három komponensen, a társadalmi, a gazdasági és a környezeti reziliencia komponensen alapul. A szerzők megállapították, hogy a magyar városhálózatban Budapest, egyes regionális központok, néhány megyeszékhely, és a budapesti agglomeráció, valamint a Dunántúl legfejlettebb kis- és középvárosai a leginkább reziliens elemek, továbbá, hogy a Komplex Reziliencia Index városok közötti különbsége az idő múlásával nő.⁴⁷

A tanulmány rávilágít, hogy a reziliencia növelése egy város számára nem feltétlenül kifizetődő cél, mivel olyan potenciális sokkok megelőzésére, kezelésére is fel kellene készülnie, ami lehet, hogy nem következik be. Ezért a megoldást a szerzők szerint olyan új üzleti modellek kialakítása jelentheti, melyek alkalmazásával növelhető az egyes szereplők érdekeltsége (magánszféra, közszféra és a civil társadalom hatékony együttműködése révén). Valójában a cél lehet nem is reziliens városok megteremtése, hanem sokkal inkább reziliens polgárok „nevelése”, reziliens közösségek formálása. A közösségi kötelezettségvállalás elérése nem egyszerű feladat, az együttműködés kialakítása és fenntartása csak hosszú távon valósítható meg. Ugyanakkor törekedni kell a hatékony együttműködés megteremtésére, mivel a reziliens közösségek építése mindenképpen előremutató és egy város jövőjét szolgáló tevékenység. A szerzők véleménye szerint ennek megvalósításához a hálózati megoldások, a hálózatosodás elősegítése, a civil szervezetek, a városi polgárok minél tágabb bevonásán keresztül vezethet az út.⁴⁸

Összegzés

A globalizáció és a transznacionális fenyegetések korában a nemzetállam klasszikus biztonsági szerepe fokozatosan szűkül, és helyette a reziliencia kerül előtérbe. Ez a fogalom képes összekötni a katonai és nem katonai dimenziókat, valamint a különböző társadalmi szektorokat. A reziliencia a nemzeti biztonság új dimenziója, amely hidat képez az állam, a társadalom és a gazdaság között, és lehetővé teszi a válságokhoz való alkalmazkodást.

A fogalommal kapcsolatban azonban kritikai hangok is megjelentek. Egyes kutatók szerint a reziliencia túl tág, nehezen mérhető, problémás a gyakorlati megvalósíthatósága, ezért fennáll

⁴⁵ FICZERE Márton, KÖVESDI Andrea, RÓZSA Sándor: Serdülőknél és felnőtteken végzett kockázatesztelés- és reziliencia-vizsgálatok a koronavírus-járvány idején (TE02), Magyar Pszichológiai Társaság 2021/08, p. 63.

⁴⁶ FICZERE Márton, KÖVESDI Andrea, RÓZSA Sándor: i. m. p. 62.

⁴⁷ NAGY Zoltán – TÓTH Géza – SZÉP Tekla: A magyarországi városok rezilienciájának vizsgálata, Észak-magyarországi Stratégiai Füzetek XIX. évf., 2022/3, p. 96.

⁴⁸ NAGY Zoltán – TÓTH Géza – SZÉP Tekla: i. m. p. 96.

a veszélye, hogy inkább politikai jelszó, mintsem gyakorlati eszköz. Mások arra hívják fel a figyelmet, hogy a reziliencia hangsúlyozása könnyen átcsúszhat abba, hogy az állam a felelősséget a társadalomra hárítja, miközben maga kivonul bizonyos területekről. Mindezek ellenére a reziliencia ma már megkerülhetetlen fogalom a biztonságpolitikában. Az elméleti viták nem gyengítik, hanem erősítik relevanciáját, hiszen rávilágítanak arra, hogy a fogalom sokrétű, interdiszciplináris, és alkalmazkodik a különböző kontextusokhoz.

Az ökológiai eredetű reziliencia gyakorlati megvalósulásának egyik jelentős akadály, hogy az ökológiai felfogás alapjaiban különbözik az emberi rendszerekre jellemző lineáris és kontrollalapú gondolkodástól. Míg a természetben a reziliencia a rendszer belső sokféleségéből és önszabályozásából fakad, addig a társadalmak gyakran külső irányítással és merev struktúrákkal próbálják megőrizni stabilitásukat. Ennek következtében a társadalmi reziliencia gyakran mesterséges és sérülékeny marad, mert hiányzik belőle az a spontán adaptív dinamika, amely a természetes rendszerek működését jellemzi.

Napjainkban egyre inkább általánosan elfogadott álláspont, hogy a reziliencia több szinten, az egyén, a család, a közösség és a társadalom szintjén értelmezhető, és minden szint sajátos funkciókkal, felelősségi körökkel és kihívásokkal rendelkezik, ugyanakkor szoros kölcsönhatásban egymással. A gyakorlatban ez azt jelenti, hogy a központi és helyi felelősség határát nem mereven kell meghúzni, hanem hálózatosan kell értelmezni.

Az adott társadalom reziliencia szintje két összefonódó réteg mutatói alapján jellemezhető, illetve formálható. A környezetfüggő tényezők az adott társadalom mélyen gyökerező, nehezen módosítható sajátosságait (pl. kulturális normák, társadalmi bizalom, kormányzati hatékonyság, gazdasági stabilitás) jelentik, míg a célzott tényezők azok az elemek, amelyeket tudatos politikai és társadalmi beavatkozások révén fejleszteni lehet. A gyakorlatban mindebből véleményem szerint két következtetés vonható le. Egyrészt az ellenálló képesség kutatása, valamint gyakorlati érvényre juttatása napjainkra már lényegesen „túlnőtt” a védelmi és biztonsági szakterületen, az a társadalom legszélesebb körű bevonását igényli. Ennek pusztá felismerésén és kinyilatkoztatásán túl arra is szükség lenne, hogy a védelmi és biztonsági igazgatás vezetői, szakértői – saját belső köreikből kilépve – megkeressék és megszólítsák a társadalom más érintett szereplőit, ezáltal törekedve egyfajta interfész, összekötő híd funkció betöltésére a környezetfüggő és célzott faktorok fejlesztésében, erősítésében, a rendelkezésére álló kapcsolati- tőke, valamint háló felhasználásával.

Másrészt érdemes lehet annak praktikusságán elgondolkozni, hogy a NATO doktrinális fejlődés, valamint a hazai jogszabályi környezet a rezilienciát úgy igyekszik operábilissá tenni, hogy úgynevezett alapkövetelményeket fogalmaz meg, amelyek egyes konkrét ágazathoz, szakterülethez kapcsolhatók, és ezáltal konkrét, végrehajtható feladatok válnak beazonosíthatóvá. A NATO hét alapkövetelménye,⁴⁹ valamint a védelmi és biztonsági tevékenységek összehangolásáról szóló törvényben⁵⁰ meghatározott alapkövetelmények kétségtől a reziliencia szempontjából meghatározó területeket céloznak meg, azonban véleményem szerint a cél nem pusztán az egyes funkciók védelme, hanem a teljes társadalom ellenálló képességének erősítése. A funkciókra lebontott megközelítés inkább szimplán

⁴⁹ Lásd NATO official homepage: Resilience, civil preparedness and Article 3, Updated: 13 November 2024.

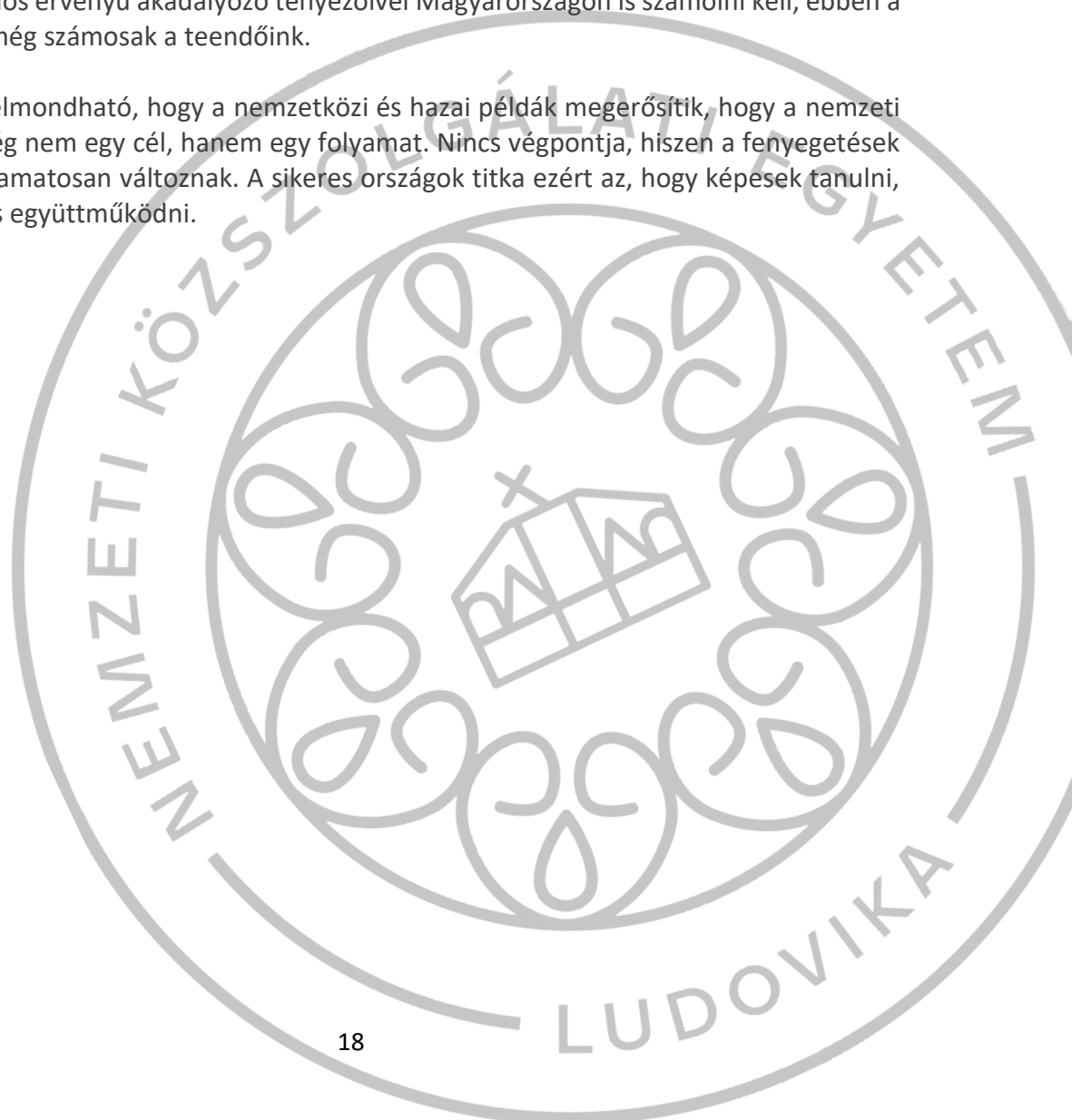
⁵⁰ 2021. évi XCIII. törvény a védelmi és biztonsági tevékenységek összehangolásáról, 42-43.§

„tüneti kezelésnek” tűnik, míg a probléma gyökere a társadalmi működés egészében rejlik, ezt kell felismerni és orvosolni.

Napjainban a reziliencia „puding próbájának” leginkább Ukrajna nevezhető, amely a 2022-es orosz invázió óta a társadalmi ellenálló képesség példájává vált. Az elhúzódó háború kialakította a társadalomban a fenyegetések folyamatos jelenlétéhez való alkalmazkodás képességét, felgyorsította a belső kohéziót és az önszerveződést. Ugyanakkor rávilágított számos strukturális gyengeségre is, mint például az integráció hiánya az állami intézményrendszerben, a gazdaság lesújtó állapota, vagy a bizalomhiány a társadalom széles köreiben. Abban viszont a gyakorlat egyértelműen igazolta az elméletet, hogy a reziliencia nem statikus állapotként, hanem folyamatos alkalmazkodási folyamatként értelmezendő, ebben rejlik az ukrán siker.

A hazai helyzet értékelése arra mutat rá, hogy a reziliencia napjainkra valóban széles ágazati, társadalmi spektrumban vált elfogadottá, sőt a gyakorlatban egyre inkább elterjedtebb felfogásként, metódusként nyert megerősítést. Ma már a szakpolitikák jelentős részében is helyet kapott az ellenálló képesség kérdése, de megjelent a települési szinten zajló kezdeményezések körében, valamint a társadalmi biztonságtudatosság terén is. E pozitív tendenciákkal együtt a reziliencia gyakorlati megvalósításának – a jelen tanulmányban is kifejtett – általános érvényű akadályozó tényezőivel Magyarországon is számolni kell, ebben a vonatkozásban még számosak a teendőink.

Összességében elmondható, hogy a nemzetközi és hazai példák megerősítik, hogy a nemzeti ellenálló képesség nem egy cél, hanem egy folyamat. Nincs végpontja, hiszen a fenyegetések és kihívások folyamatosan változnak. A sikeres országok titka ezért az, hogy képesek tanulni, alkalmazkodni és együttműködni.

Felhasznált irodalom:

BARABÁSI Albert-László: Behálózva (A hálózatok új tudománya), 2011, Helikon Kiadó.

BODAS, M., PELEG, K., STOLERO, N., & ADINI, B.: Understanding Societal Resilience, Cross-Sectional Study in Eight Countries, *Frontiers*, 2022, Volume 10.

<https://www.frontiersin.org/journals/public-health/articles/10.3389/fpubh.2022.883281/full>

BONDARENKO, Svitlana Tkach, Ivan, DROBOTOV, Serhii, MYSYK, Anatolij, PLUTYTSKA, Kateryna: National Resilience as a Determinant of National Security of Ukraine, *Journal of Optimization in Industrial Engineering Special issue*, 2021, pp. 87-93. <https://sanad.iau.ir/journal/jie/Article/677837?jid=67783>

BUZAN, Barry: *Rethinking Security after the Cold War*, Cooperation and Conflict, Sage Publications/Nordic International Studies Association, 1997, Vol. 32, No. 1, pp. 5–28.

CHRISTIE, Edward Hunter, BERZINA, Kristine: NATO and Societal Resilience: All Hands on Deck in an Age of War Policy Brief, German Marshall Fund, July 2022.

[https://www.gmfus.org/sites/default/files/2022-](https://www.gmfus.org/sites/default/files/2022-07/NATO%20and%20Societal%20Resilience%20All%20Hands%20on%20Deck%20in%20an%20Age%20of%20War.pdf)

[07/NATO%20and%20Societal%20Resilience%20All%20Hands%20on%20Deck%20in%20an%20Age%20of%20War.pdf](https://www.gmfus.org/sites/default/files/2022-07/NATO%20and%20Societal%20Resilience%20All%20Hands%20on%20Deck%20in%20an%20Age%20of%20War.pdf)

DALBY, Simon: *Security, Modernity, Ecology: The Dilemmas of Post-Cold War Security Discourse*, 1992, Alternatives: Global, Local, Political, Vol. 17, No. 1, pp. 95–134. https://www.researchgate.net/publication/284706758_Security_Modernity_Ecology_The_Dilemmas_of_Post-Cold_War_Security_Discourse

EURÓPAI PARLAMENT: Magyarország nemzeti helyreállítási és rezilienciaépítési terve: Az aktuális helyzet, Briefing 07-04-2025.

[https://www.europarl.europa.eu/thinktank/hu/document/EPRS_BRI\(2023\)747098](https://www.europarl.europa.eu/thinktank/hu/document/EPRS_BRI(2023)747098)

FICZERE Márton, KÖVESDI Andrea, RÓZSA Sándor: Serdülőknél és felnőtteknél végzett kockázatesztelés- és reziliencia-vizsgálatok a koronavírus-járvány idején (TE02), Magyar Pszichológiai Társaság 2021/08.

https://mpt.hu/wp-content/uploads/2021/08/FiczereM_absztrakt.pdf

FJÄDER, Christian: The nation-state, national security and resilience in the age of globalisation, *International Policies, Practices and Discourses Volume 2*, 2014, Issue 2, Department of Politics and International Relations, University of Westminster UK.

<https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/21693293.2014.914771#d1e113>

HOLLING C. S.: Resilience and Stability of Ecological Systems. *Annual Review of Ecology and Systematics*, 1973, Volume 4, pp. 1–23. <https://pure.iiasa.ac.at/id/eprint/26/1/RP-73-003.pdf>

HOLLING, C. S. & GUNDERSON, L. H.: Resilience and Adaptive Cycles. In: Gunderson, L. H. & Holling, C. S. (eds.): *Panarchy: Understanding Transformations in Human and Natural Systems*, Island Press, Washington D.C., 2002, pp. 25–62.

<https://www.loisellelab.org/wp-content/uploads/2015/08/Holling-Gundersen-2002-Resilience-and-Adaptive-Cycles.pdf>

KÁDÁR Pál: A nemzeti ellenálló képesség hazai fejlesztésének perspektívái, Nemzeti Közszerződési Egyetem Védelmi-biztonsági Szabályozási és Kormányzástani Kutatóműhely, Védelmi-biztonsági Szabályozási és Kormányzástani Műhelytanulmányok, 2024/7. [https://hhk.uni-nke-](https://hhk.uni-nke.hu/document/hhk-uni-nke-hu/VBSZK%20MT_2024_7_K%C3%81D%C3%81R%20P%C3%A1l_A%20nemzeti%20ellen%C3%A1ll%C3%B3k%C3%A9ss%C3%A9g%20hazai%20fejleszt%C3%A9s%C3%A9nek%20perspekt%C3%ADv%C3%A1i.pdf)

[hu/VBSZK%20MT_2024_7_K%C3%81D%C3%81R%20P%C3%A1l_A%20nemzeti%20ellen%C3%A1ll%C3%B3k%C3%A9ss%C3%A9g%20hazai%20fejleszt%C3%A9s%C3%A9nek%20perspekt%C3%ADv%C3%A1i.pdf](https://hhk.uni-nke-hu/VBSZK%20MT_2024_7_K%C3%81D%C3%81R%20P%C3%A1l_A%20nemzeti%20ellen%C3%A1ll%C3%B3k%C3%A9ss%C3%A9g%20hazai%20fejleszt%C3%A9s%C3%A9nek%20perspekt%C3%ADv%C3%A1i.pdf)

KÁDÁR Pál – KESZELY László: A nemzeti ellenállóképesség megerősítésének keretszabályai, elvi irányok és várható trendek beazonosítása, Nemzeti Közszerológati Egyetem Védelmi-Biztonsági Szabályozási és Kormányzástani Kutatóműhely, Védelmi-Biztonsági Szabályozási és Kormányzástani Műhelytanulmányok 2022/20.

https://hhk.uni-nke.hu/document/hhk-uni-nke-hu/VBSZK_MT_2022_20_K%C3%81D%C3%81R_KESZELY_A%20nemzeti%20ellen%C3%A1ll%C3%B3k%C3%A9ss%C3%A9g%20meger%C5%91s%C3%ADt%C3%A9s%C3%A9nek%20keretszab%C3%A1lyai%20elvi%20ir%C3%A1nyok%20%C3%A9s%20v%C3%A1rhat%C3%B3%20trendek.pdf

KOLLÁR Dávid – LÁSZLÓ Tamás: A reziliencia Magyarországon, Megküzdés az életút és a járványhelyzet nehézségeivel, Századvég, 2024/03.

https://szazadveg.hu/wp-content/uploads/2024/03/SZAZADVEG-RIPORT2022_2022_07_A-reziliencia-Magyarorszag.-Megkuzdes-az-életut-es-a-jarvanyhelyzet-nehezségeivel-1.pdf

LIU, Yuan – HUANG, Xiaoxing: Effects of Basic Psychological Needs on Resilience: A Human Agency Model, Frontiers, 2021, Brief Research Report. <https://www.frontiersin.org/journals/psychology/articles/10.3389/fpsyg.2021.700035/full>

MOLNÁR Ferenc: Resilience: National Responsibility and International Relevance Nemzeti Közszerológati Egyetem Védelmi-Biztonsági Szabályozási és Kormányzástani Kutatóműhely, Védelmi-Biztonsági Szabályozási és Kormányzástani Műhelytanulmányok 2023/12.

https://hhk.uni-nke.hu/document/hhk-uni-nke-hu/VBSZK%20MT_2023_12_Moln%C3%A1r%20Ferenc_Resilience_National%20Responsibility%20and%20International%20Relevance.pdf

NAGY Zoltán – TÓTH Géza – SZÉP Tekla: A magyarországi városok rezilienciájának vizsgálata, Észak-magyarországi Stratégiai Füzetek, XIX. évf., 2022/3.

https://real.mtak.hu/148938/1/strategiaifuzetek2022-3_084.pdf

NATO official homepage: Resilience, civil preparedness and Article 3, Updated: 13 November 2024. <https://www.nato.int/en/what-we-do/deterrence-and-defence/resilience-civil-preparedness-and-article-3>

PIRISI, Gábor: Reziliencia a hazai településfejlesztésben és -tervezésben. Pólusok, 2023, Zöld Különszám, pp. 31–46.

<https://journals.lib.pte.hu/index.php/polusok/article/download/6614/6253/15321>

POLLITT, Christopher, BOUCKAERT, Geert: Public Management Reform: A Comparative Analysis – New Public Management, Governance, and the Neo-Weberian State (3rd ed.) Oxford: Oxford University Press, 2011. <https://journals.sagepub.com/doi/10.1177/0020852312437323>

REZNIKOVA, Olga.: National Resilience in Changing Security Environment. National Institute for Strategic Studies, 2019, Kyiv. https://www.marshallcenter.org/sites/default/files/files/2023-01/National%20Resilience_EN.pdf

Hivatkozott jogszabályok:

2021. évi XCIII. törvény a védelmi és biztonsági tevékenységek összehangolásáról

373/2022. (IX. 30.) Korm. rendelet Magyarország Helyreállítási és Ellenállóképességi Terve végrehajtásának alapvető szabályairól és felelős intézményeiről